

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА У ВИМІРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

В статті розкриваються філософські основи національного образования с опорой на теорії видаючихся українських філософів Сковороди, Чижевського, Бердяєва и других. Подчеркивается значение национальной идеи в развитии музыкального образования в Украине.

Ключевые слова: образование, философия сердца, антеизм, кордоцентризм, менталитет, национальная идея.

За умов сучасного реформування національної освіти в Україні в напрямку її гуманізації та утвердження національних і загальнолюдських цінностей особливого значення набувають розбудова і розвиток національної музичної школи. Актуально звучать і сьогодні слова М.Грушевського: "...серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша, бо народ, який не має своєї школи, ... ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування" [1, 13].

Завдання розбудови національної музичної школи в Україні зумовили пошуки педагогічних теорій, що повинні спиратися на філософську концепцію сутності людини, її зв'язок з певним історичним періодом, середовищем, менталітетом. Цей процес неможливий без вивчення та аналізу спадщини видатних українських філософів: Г.Сковороди, П.Юркевича, Д.Чижевського, М.Бердяєва та інших.

З творів Г.Сковороди (1722–1794) постає особистість українця – людини-гуманіста, якій властиві гармонія з великим світом (макрокосмосом), єдність міркувань та емоцій, розуму і серця. Найважливіше, що є в людині, – це її серце, воно і є сама дійсна Людина в людині. "Серце є корінь життя і обитель вогню і любові", – мовить мислитель, порівнюючи, водночас, серце із "чистим зерном", що проросло.

Самопізнання як пізнання свого божественного єства тлумачиться Сковородою не суто в гносеологічному, а головно в етико-естетичному плані. Тому образ міфологічного Нарциса трактується Сковородою як символ Людини (один з основних діалогів Сковорода так і найменував: "Наркісс. Розглагол о том: узнай себе"), яка любить не просто себе, а Бога в собі. Звідси тлумачення ним людини як "безодні", самою ж "безоднею" в людині є "серце", тобто те, що становить певне джерело її бажань і думок. "Серце", як це впливає з його характеристики, є для Сковороди позасвідоме (радіше "над-свідоме", ніж "під-свідоме"). Продовжуючи платонівську й християнську традицію та наближаючись до деякого з мислителів пізньої романтики, Сковорода зображує це позасвідоме не як нижче, порівняно до свідомого психічного життя, а як вище і глибше, не як джерело, так би мовити, "темних" сил, а як осередок усього доброго та світлого, не як сліпу, а скоріше, як провидчу та пророчу силу.

Реальність, за Сковородою, не є моністичним (ідеальним чи матеріальним) буттям, вона є гармонійною взаємодією трьох світів: *макрокосмосу*, великого світу, в якому "живе все породжене"; *мікрокосмосу*, або людини. Це "світик, світочок", який своєю глибиною не поступається великому світові, а в певному розумінні навіть охоплює останній; *символічного світу, або Біблії*. Своєї черги, кожен із трьох світів виступає єдністю двох "натур": "видимої", "зовнішньої", "тіньової" й "невидимої", "внутрішньої", "світлої". "Поки є яблуна, – роз'яснює цю думку Сковорода, – доти з нею і тіні її. Тінь, себто містечко, що його закриває від сонця яблуна. Але дерево вічності завше зеленіє, і тінь його ані часом, ані місцем не є обмежена. Світ оцей і всі світи – є то тінь Божа. Вона зникає частинно, не стоїть постійно, і в різні форми перетворюється, ніколи не відділяючись від свого живого дерева" [2, 123].

Мікрокосмос не просто співіснує з макрокосмосом, пасивно відтворюючи його структуру. Людина (мікрокосмос) є активною ланкою у гармонійній взаємодії з великим

світом (макрокосмосом), адже єством “внутрішньої” людини, за Сковородою, є Бог. Тому сократівський поклик Сковороди “пізнай себе” означає для нього пізнати Бога.

Отже, великий світ (макрокосмос) і Людина (мікрокосмос) перебувають у стані гармонійної взаємодії, однак остання встановлюється не сама собою, не автоматично; своїм ґрунтом вона має життєву ініціативу людини. Втім існує не один-єдиний спосіб гармонізації взаємин Людини зі Світом. Таких можливих (і різних) способів багато, і кожен має віднайти відповідний (“сродний”) своїй неповторності і унікальності спосіб життя у світі.

Успіх такого пошуку та правильний вибір життєвого шляху (“сродної праці”) дає щасливе життя. Всі біди людські – від “несродності” (невміння чи небажання творчого пошуку “сродної праці”).

За мислителем, кожна людина для чогось народжена на землі, тому кожен має робити те, до чого покликаний, тобто повинен знайти сенс свого життя. У кожного свій унікальний і неповторний спосіб “сродності” зі світом, природою, рідним краєм. Індивідуальний характер “сродності й водночас можливість для всіх “сродної” праці, життя у світі виявляє себе в ідеї “нерівної рівності”. Саме у концепції “сродної праці” та похідної від неї ідеї “нерівної рівності” знаходить свій зрілий вияв *антеїзм* філософії Сковороди.

У цій екзистенціальній, кордоцентричній орієнтованості думки мислителя не на вузько раціоналістичні, сцієнтизовані філософські обрії, а на весь людиножиттєвий розмаї думок і почуттів, міркувань і емоцій, голови й серця, абстрактного і образно-символічного вбачає український історик філософії Д.Чижевський індивідуальну неповторність філософської позиції Сковороди [3, 54–55].

Таким чином, у філософії Сковороди домінантні лінії української світоглядної ментальності – *антеїзм* (“сродність” Людини всьому світу), *екзистенціальність* (орієнтованість на неповторне у своїй окремішності людське існування, плюралістичність і, водночас, діалогічна гармонійність реальності), *кордоцентризм* (“серце – всьому голова”) вперше набувають класичної форми вияву. Українська філософія вступає у свою класичну добу, а Григорія Сковороду справедливо вважають її засновником. Його спадщина стає основою педагогічних теорій національної школи, що ґрунтуються на українській світоглядній ментальності, сформульованій філософськи.

Продовжує традицію української ментальності не менш відомий філософ – *Памфіл Юркевич* (1827–1874), автор праці “Серце і його значення у духовному житті людини”.

Непроникним для розуму, “голови”, глибиною особистісно-індивідуального є те, що представники української класичної філософії (Сковорода, Гоголь, кирило-мефодіївці) називали “серцем”, до якого вела давня духовна традиція (вона бере свій початок від К.Ставровецького (XVII ст.) і навіть від Іларіона) ще з докласичних часів.

Як цілісне вчення Філософія Серця сформувалась у XIX ст. саме завдяки творчим зусиллям П.Юркевича, зокрема в його праці “Серце і його значення в духовному житті людини”. Розум виявляє загальне в діяльності людей, серце ж – основа неповторності й унікальності людської особистості. Тим-то в серці творяться ті явища й події історії, які принципово неможливо вивести із загальних законів. “У серці людини лежить джерело тих явищ, які закарбовані особливостями, що не впливають з жодного загального поняття чи закону” [4, 92]. Звичайно, розум, “голова” керує, планує, диригує, але серце – породжує. Відомий український історик Д.Чижевський, аналізуючи категорію “серця” у філософії Юркевича, стверджує, що серце породжує лише ті явища душевного життя, які не можуть бути з’ясовані загальними закономірностями психіки. У ту сферу, що в ній панує загальна закономірність і правильність, серце не втручається. Воно лише розкриває себе у цій сфері, до того ж не одразу, а поступово, час від часу. У глибині серця завше залишається джерело нового життя, нових рухів та устремлінь, які не вміщуються у викінчених обмежених формах життя душі і роблять її придатною для вічності [4, 151].

На думку Юркевича, людина починає свій моральний розвиток з рухів серця, яка завжди хотіла б зустрічати істот, сповнених радіщами, взаємно зігрітих теплотою любові,

поєднаних дружною і співчуттям. Саме серце, тобто духовно глибинна структура суб'єкта, є не тільки джерелом, а й вмістилищем самого душевного життя.

За Чижевським, для Юркевича “серце” не є нижча, порівняно з “головою”, функція, а, навпаки, радше вища. “Серце” не є цілком позасвідомим, воно тільки до певної міри глибше заховане не в своєму бутті, його життя є менш розчленоване і ясне, ніж життя розуму. Символ серця – багатозначний. Це і є весь “душевний стан людини”, і “цілісний світ людини”, і “неусвідомлений досвід” тощо. І, що найголовніше, – поєднуючи у своїй системі різні ідеї різних філософських течій (романтизм, платонізм, концепції), Юркевич обстоює плюралістичне світобачення, у центрі якого перебуває неповторна, індивідуалізована суб'єктність.

Підкреслюючи значення суб'єктності в українській філософії, неможливо не зупинитися на поглядах Миколи Бердяєва (1874–1948) – одного із провідних представників київської екзистенціально-гуманістичної філософської школи, що сформувалася на початку ХХ ст. в ідейному кліматі української класичної філософії. Людина для Бердяєва і є цілісним світом, мікрокосмосом, що об'єднує в собі всі потенції великого світу – макрокосмосу. Саме в цьому схожість бердяєвського погляду на людину з філософською позицією Г.Сковороди. Людина-індивід, конкретна особистість, а не представник маси у центрі уваги Бердяєва, що, зрештою, як визнає сам філософ, і привело його на позиції екзистенціальної філософії як позиції захисту гуманності та людяності.

Істинно реальні, вважає Бердяєв, тільки суб'єкти, вільні духом. За Бердяєвим, особистість не є те, що володіє свободою, вона сама і є Свобода. І якщо на початку своєї творчості Бердяєв схилився певною мірою до Лейбніцівської методології, коли вбачав у кожному духовнім бутті людську субстанцію, то пізніше він доходить висновку, що кожна людська особистість – це не субстанція, а творчий акт, певна протидія необхідності.

Особливість філософії Бердяєва полягає в іншому розумінні реальності, ніж у більшості філософських учень. Реальність для нього зовсім нетотожна буттю і ще менш – об'єктивності. Світ суб'єктивний та персоналістичний – це єдино істинний, справжній світ.

Оскільки істинний світ – це внутрішній світ людини, її існування, то й пізнання світу, на думку Бердяєва, починатиметься з пізнання людиною самої себе. Він мовить: “Пізнай самого себе і через це пізнаєш світ” [5, 293].

Особистість не є готовою реальністю, особа творить сама себе, творить навіть тоді, коли пізнає себе. Звідси таке важливе місце у філософії Бердяєва посідає творчість. Бердяєв розуміє останню не в значенні культурної творчості, а як натхнення, емоційний вибух, що підноситься над життям і прагне до трансцендентного.

Бердяєв так описує власне відчуття свободи: “Все *моє* життя я був бунтарем. Несправедливість, насильство над гідністю та свободою людини викликає в мене гнівний протест. ... У різні періоди мого життя я критикував різного роду ідеї та думки. Але зараз я гостро усвідомлюю, що, по суті, співчуваю всім великим бунтарям історії... Мій бунт є бунт духу та бунт особистості, а не плоті і не колективу. Дух є свобода і свобода є дух. Тема про бунтарство є продовженням теми про свободу. В бунтарстві є пристрасть до свободи. Всі люди повинні бути бунтарями, тобто припинити терпіти рабство” [6, 59].

Та частина філософського вчення про свободу, яка підносить Бердяєва до рівня світової філософської думки, є вповні органічним продовженням екзистенціальної “філософії серця”, що з часів Київської Русі започаткована в Україні та логічно обґрунтована в системах Г.Сковороди та П.Юркевича і яка орієнтована на суб'єктність у гносеологічній проблематиці. Адже “макросвіт” визначає бачення “мікросвіту”. Ось як це звучить у Бердяєва: “Самосвідомість людини як істоти творчої є вихідною. ... Самосвідомість людини як творця не є результат якогось вчення про людину, воно передує всякій науці і всякій філософії, воно до, а не після всякої гносеології. Творчий акт людини здійснюється у тому плані буття, на який не поширюється компетенція науки, а тому не має до нього стосунку і гносеологія науки. Гносеологічно виправдати чи гносеологічно відкинути самосвідомість людини як творця – однаково неможливе та неприйнятне” [7, 50].

Можна багаторазово звертатись до духовного досвіду мислителів, яких народила українська земля. С.Полоцький, Дмитро Туптало, С.Яворський, Ф.Прокопович, О.Новицький, С.Гогоцький, М.Максимович, М.Костомаров, Т.Шевченко, П.Юркевич, М.Драгоманов, І.Франко, Леся Українка, О.Потебня, Л.Шестов, В.Зеньковський, В.Винниченко – ось далеко неповний перелік видатних особистостей, яскравих, талановитих представників українського народу, які мали великий вплив на становлення й розвиток української ментальності, національної самосвідомості.

Варто зацентувати увагу на своєрідності, неповторній колоритності української ментальності, основні риси якої знайшли свій класичний вияв у національній філософській думці XVIII–XX ст.

Рівень особистісного досвіду індивіда специфічним чином взаємодіє з історичним досвідом народу. Характер цієї взаємодії визначається розумінням взаємозв'язку, взаємозалежності особистого та соціального буття, яке, своєю черги, програмує критерії оцінки власних життєвих позицій, практичної діяльності, персональної відповідальності за історичну долю суспільства.

Якість самосвідомості індивідів як “атомів” суспільства є, відтак, одним із факторів, що визначають можливість реалізації історичних можливостей соціуму. Культура самосвідомості перетворює конкретного індивіда із відокремленої індивідуальності у такий соціальний “матеріал”, з якого формується народ як свідомий суб’єкт історичної практики.

Історія вітчизняної інтерпретації поняття “менталітет” досить недовгочасна. Пальма першості тут належить відомому історичному культурологу, досліднику духовного універсалу людей середньовіччя А.Я.Гуревичу. В напрямку дослідження проблеми ментальності особи працює київська філософська школа – П.Копнін, В.Шинкарук, В.Босенко, І.Бичко, В.Табачковський та інші.

Сучасна українська наука стверджує, що *менталітет* особистості є елементом її внутрішнього світу. Функціонуючи як стрижень, або ядро цього світу, він відбиває глибинний зв'язок людини із суспільством та культурою, спрямовуючи дії, головні мотиви та установки поведінки, які визначають здатність особистості зберегти самотутність і відмінність у різноманітних мінливих життєвих ситуаціях.

Природне й культурне, раціональне й емоційне, свідоме й несвідоме, індивідуальне й громадське – всі ці позиції “перехрещуються” на рівні менталітету, розчиняючись в його структурах.

Аналіз структури менталітету дає нам змогу розуміти його як багаторівневе й багатогранне утворення, складовими елементами якого виступають розуміння, інтуїція, ментальна свідомість і ментальні структури.

Ментальна свідомість – це глибинний рівень індивідуальної свідомості, що є універсальною підставою застосування будь-якого знання про світ у дійсності, умовою, за якої людське знання виявляє своє справжнє значення для життя.

Ментальні структури як елемент несвідомого задають головний тон світовідчуття та емоційного забарвлення свідомості. Через свій інтимно-особистісний характер вони виступають як безпосередня життєва реальність, котру майже неможливо визначити та висловити в раціональних поняттях.

Інтуїція в структурі менталітету є моментом зв'язку несвідомого та ментальної свідомості, переходу першого в друге. Вона не стільки надає змісту тій чи іншій структурі, скільки відбирає для наступної репрезентації у свідомості.

Розуміння в структурі менталітету – це завжди певне світорозуміння, яке утворює життєво-сенсові орієнтири та практичні дії.

Виходячи з визначення менталітету нації як глибинного рівня колективної свідомості, включаючи і несвідомі структури як підстави соціальної та індивідуальної динаміки, соціальний характер виступає відбитком цієї підстави, умовою або способом його реалізації.

Якщо менталітет особистості є роз'єднуючим фактором, відбиваючи внутрішній, самотній світ індивідуальності, то менталітет нації є чинником об'єднувчим, таким, що дає можливість особистості відчути свою причетність до якоїсь спільності людей, певної нації.

Самовизначення особистості в людському світі є діалектичним процесом її входження, вростання в життєву реальність і, разом з тим, персоніфікацією, виокремлення в ній, тому впровадження індивіда в предметне і людське оточення повинно мати за головну мету таку адаптацію, що призводить до здобуття, а не втрати "самості". Самосвідомість особистості має черпати свій зміст не стільки з констатації ознак власності і відмінності від усього оточуючого, скільки з уподібнення його собі, зі ставлення до суцього й суцих, як до собі подібних, тобто з родового, єдиносущного зв'язку.

Таким чином, "святая святих" індивіда є його власне "Я", його ментальність, що дається спочатку згустком відмінних властивостей, чистої самотності та оригінальності, в реальному житті підлягає порівнянню, ототожненню, як якась вимірювана величина людського. Це не насилля над неповторністю особистості, а відбиття того реального факту, що вона спроможна утверджувати та реалізувати свою самотність лише в наявних у суспільстві формах людської життєдіяльності.

Загальна структура існування людського суспільства та людського світу заснована на відношенні загального (загальнолюдського), особливого (соціально-історичного) та одиничного (індивідуального й особистого), знаходить своєрідне відбиття в актах і процесах самовизначення та самосвідомості особистості, в будіванні мікрокосму її духовного світу. Належність індивіда до роду повинна обернутися суб'єктивною належністю роду до індивіда.

Менталітет особистості як елемент її внутрішнього світу складається середовищем, формується у процесі спілкування, творення та інших видів діяльності під впливом різноманітних соціальних факторів, серед яких можна виділити: родинний, культурний, історичний і географічний або ландшафтний, а також за участю культурних і психологічних механізмів. Серед психологічних виділяються потреби, ситуація їх задоволення та диспозиції, що виконують роль балансуєчих елементів. Культурними механізмами закріплення традиційного досвіду та спадку виступають культурні сенси та культурні очевидності.

Культурні сенси є структурними компонентами ментальної свідомості особистості. Вони також відкривають світ у плані його розумності та усвідомленості, життєвої значущості для перспектив індивідуального розвитку людини.

Символічний зміст менталітету особистості дозволяє їй свідомо ставитися до культури в цілому, до її минулого й сучасного. Символіка ніби спресовує життєвозначущі для всієї спільноти події, що мали місце в минулому, але актуальні для сучасності, значущі для усіх і кожного. Базис культурної діяльності – у найрізноманітніших формах і видах: у мові, звичаях, ритуалах, оцінках, практиці спілкування. Духовно-практичний синтез очевидностей здійснюється в менталітеті особистості, тому в своїй самосвідомості вона тією самою мірою звичайно включається в культурний досвід, як і в своєму бутті, точніше, загальноприйнятї умови життєдіяльності охоплюються в ментальній свідомості особистості як усвідомлені та значущі в світі. Належність до світу як загальної спадщини багатьох поколінь предків, як цілісної "ойкумени" актуального буття визначає зміст менталітету особистості, оскільки через нерозривний зв'язок зі своєю батьківщиною, зі своєю нацією остання завжди прилучена до своєї "ойкумени" народного життя та її культури, до історичного минулого, сучасного та майбутнього батьківщини, до загального сенсу народного життя та до долі своєї Вітчизни.

Відтак і в людині її загальнолюдська сутність, культура, духовність можуть розвиватися лише як національні культура і духовність. Це незаперечний аргумент на користь національної школи. Вона повинна плекати у дітей любов до рідної культури – органічної частки загальнолюдської цивілізації.

Українські вчені ведуть активний дослідницький пошук у напрямі створення національної школи. В науковій літературі, присвяченій цій проблемі, виразно простежуються тенденції виявлення її складових: мови, історії, світовідчуття, вірування, фольклору, мистецтва, традицій, звичаїв, символіки тощо.

Здатність людини бути носієм культури, тобто розуміти її і діяти в ім'я її, залежить від того, якою мірою вона є водночас мислячою і вільною істотою. Мислячою вона повинна бути для того, щоб взагалі виявитися спроможною виробити і гідно виразити розумні ідеали; вільною ж – щоб виявитися здатною поширити ці розумні ідеали на універсум. Ідеал ґрунтується на розумінні сутності людини і смислу її життя.

Оскільки ідеал – це світоглядне, екзистенціальне “смыслежиттєве” утворення, його формування і функціонування не може не спиратися на філософську та психологічну концепції сутності людини. Єдино плідний шлях їх удосконалення – гуманістичний розвиток внутрішнього світу людей, відповідно до потреб якого вони довершуватимуть свої зовнішні стосунки.

Видатний український учений-історик М.Костомаров неводнораз підкреслював у своїх творах, що корені історичної долі народів, цивілізації, культури, які вони створюють, містяться в одвічній психіці людей, в духовному складі, його прийомах або складі розуму, напрямі волі, погляді на життя духовне і громадське, у всьому, що створює вдачу і характер народу, – цих потаємних причинах його особливості. Тому для окреслення ідеалу, необхідного для виховання духовності в українській національній школі, треба розглянути українську національну психологію, характер з погляду духовного сповнення і на цій основі визначити ті напрямки діяльності, які насправді спричинятимуть глибинні психологічні зміни в утвердженні духовності наших дітей – майбутнього нації.

Характер – складова національної психології, до якої також входять особливості перебігу психо-фізіологічних, емоційних (темперамент) та ментальних (інтелект, мислення) процесів, національне підсвідоме. Нація, національна психологія належать до найскладніших явищ з-поміж тих, що здатен пізнати людський розум. Чимало дослідників національних проблем убачали найістотнішу сутність націй, їхньої психології в такому одвічному, неодмінному, містичному ядрі, зміст якого виявляється у способі життя народу, його досягненнях, історичній долі. Серед українських авторів такого погляду дотримувались М.Костомаров, П.Куліш, Д.Донцов, О.Кульчицький, В.Янів та інші.

Мова є вельми важливим складовим елементом нації. Видатний український психолінгвіст О.О.Потебня обґрунтував визначальне місце мови в “глибинних слоях” національної психіки, національного духовного життя. Людська мова – це завжди мова якогось народу, нації, етносу (есперанто, мова машин та інші “інтернаціональні” мови, які не є живими людськими мовами у повному розумінні цього слова). Отже, засвоюючи мову, людина засвоює і важливі національні ознаки – національні духовні цінності, ідеали, особливості понятійного мислення і почування. Однак є чимало людей, які не знають мови тієї етнічної спільності, представниками якої себе вважають. Наприклад, українці у країнах СНД, переважна більшість євреїв у діаспорі й чимало в самому Ізраїлі.

Єдина ознака, без якої неможлива нація, національна приналежність, – суто психологічна. Це – національна самосвідомість. Утворена нація тримається, існує, насамперед, завдяки самосвідомості людей, їхньому самоототожненню з культурою своєї нації, любов'ю до неї. Національна самосвідомість лежить в основі національного характеру, всієї національної психології.

Сьогодні не існує незаперечної, глибокої наукової концепції механізмів спадкової передачі рис національної психіки, національного характеру – тих сил, що “в'яжуть сітку”. З-поміж теорій, які пов'язують національні особливості психіки людини з її генами – біологічною спадковістю, найбільш вагомою є концепція К.-Г.Юнга про архетипи – колективне підсвідоме. Підсвідома сфера психіки кожної людини, на думку філософа, містить приховані сліди пам'яті про історичний досвід своєї раси, нації і навіть про до-людське, тваринне існування предків. Цей досвід утворює автономну зону в психіці,

спадково закарбовану в структурах мозку, яку К.-Г.Юнг назвав архетипом: “Архетип є символічна формула, яка всюди вступає у функцію там, де або немає свідомих понять, або такі на внутрішніх чи зовнішніх засадах взагалі неможливі” [129, 18]. В такому тлумаченні архетип постає як психологічний корінь “містичних”, “іраціональних” рушійних сил людської поведінки і життєдіяльності етносів, “темних вод”. Цікавими є ідеї російського історика Л.М.Гумільова, який вважав, що у представників одного етносу коливання біополя збігаються. Це звучання біологічного ритму в унісон притягує людей одне до одного, викликаючи почуття комфорту від спільного перебування. Однак синхронна настроєність біополя – це ще далеко не ті змістовні утворення, названі К.-Г.Юнгом архетипами.

Натепер більш вивченим і таким, що не викликає сумнівів, є соціально-психологічний засіб спадкового передавання рис національного характеру, який називають традиційним, звичаєвим.

Традиція загалом – це те, в чому суспільства виражають і стверджують себе: синтезовані, підпорядковані національній ідеї прагнення, страждання, досягнення, норми поведінки попередніх поколінь. Зі зміною ідеалів, ціннісних орієнтацій відповідно змінюються й традиції. Звичай в науковій літературі чітко не віддиференційований від традиції, між ними не проведено чіткої межі. Достатньо буде сказати, що *звичай* – це побутова традиція. Функціонування звичаїв і традицій забезпечується соціально-психологічними механізмами: навіюванням, емоційним зараженням, наслідуванням, переконуванням.

Навіювання, наслідування і зараження невіддільні, доповнюють одне одного, хоча в різних ситуаціях котресь із них переважає. Природно, що в традиції, звичаї домінує наслідування. Традиція і є наслідування предків і авторитетних сучасників. Дотримуючись традицій того чи іншого соціального середовища, людина виражає свою солідарність з ним, приналежність до нього через наслідування. За це вона має його схвалення й підтримку – джерело позитивно забарвленого емоційного стану, який можна назвати почуттям захищеності, а звідси – душевного комфорту.

Отже, традиція, звичай є основним механізмом стабілізації та інтеграції народів, спадкоємності від покоління до покоління духовних цінностей, ідеалів, які лежать в основі національного характеру.

Творча, життєдайна сила національного характеру, міць національної інтеграції не в кровній, біологічній спорідненості, а в духовній згуртованості довкола високої за змістом національної ідеї, у вірності підпорядкованим їй традиціям та державним установам.

Досвід історії, який у тоталітарних умовах до початку 90-х рр. ХХ ст. належно не використовувався, переконує, що виховні традиції українського народу несуть вагомий потенціал творчого розвитку особистості. Адже в традиціях відтворюються національний характер, психічний склад і трудова діяльність народу, його ідеали і художній геній. Традиції є виявом народних почуттів, дум та сподівань.

Необхідність етнізації виховного процесу музичної школи на зламі ХХ–ХХІ ст. викликана рядом об’єктивних причин. По-перше, молодій незалежній Українській державі потрібні національно свідомі громадяни, які відчували б власну причетність до своєї землі, до свого народу, держави, національної культури; по-друге, не існує у світі держави взагалі, а є українська, англійська, німецька, російська держави і відповідні культури, а також і національно свідомі громадяни України, Німеччини, Росії; по-третє, протягом століть наша національна культура зазнавала утиску, що призвело до поширення національного культурного нігілізму.

Література

1. ***Грушевський М.*** Про українську мову і українську школу. – К., 1917.
2. ***Сковорода Г.*** Повне зібрання творів: У 2-х томах / Г.Сковорода. – К., 1973. – Т. 1.
3. ***Чижевський Д.*** Нариси з історії філософії на Україні / Д.Чижевський. – Мюнхен, 1983.

4. *Юркевич П.Л.* Сердце и его значение в духовной жизни человека по учению слова Божия / П.Л.Юркевич. – М., 1990.
5. *Бердяев Н.А.* Смысл творчества / Н.А.Бердяев. – М.: Правда, 1989.
6. *Бердяев Н.А.* Самопознание / Н.А.Бердяев. – М.: Книга, 1991.
7. *Юнг К.-Г.* Психологические типы / К.-Г. Юнг. – М.: б/г.

УДК 141.3:159.923.2

Василенко Л.М.

ХОЛІЗМ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

В статье рассматривается концепция холизма в качестве методологического подхода к развитию личности человека и анализируются его специфические характеристики, доказывається возможность применения холизма для формирования личности учителя музыки.

Ключевые слова: *холизм, целостность, личность, образование.*

Демократизація освіти, надання їй національної спрямованості вимагають від психолого-педагогічної науки пошуку нових шляхів якісного вдосконалення розвитку особистості, зокрема у процесі її професійної підготовки. Відповідно до цих вимог науковці працюють над створенням освітньої моделі, яка б давала людині змогу оптимально вирішувати складні питання своєї життєдіяльності, успішно досягати індивідуальних цілей. На думку С.Ф.Клепко, надії слід покладати на розум і освіту. Проте на яку освіту? Потрібна освіта, яка б допомогла людині осмислити себе й досягти своєї мети. Таке бачення змісту освіти перетинається із науковими поглядами автора даної роботи, які спрямовані на цінність й цілісність людського існування, на досягнення індивідом щастя та отримання задоволення від кожного прояву реальності – у спілкуванні, у родині, у професійній діяльності і, зокрема, у навчанні. Це вимагає від нас дотримання певної методологічної основи, тому вважаємо за необхідне визначити й обґрунтувати методологічний підхід до розвитку особистості майбутніх учителів музичного мистецтва.

Сучасна освітня ситуація характеризується сукупністю, а іноді й протиставленням різноманітних методологічних підходів до розуміння теорії та практики педагогіки, зокрема методики як науки. Зазвичай методика не має ґрунтового методологічного осмислення. Однак, зазначає В.В.Козлов, як поза свідомістю не існує особистості, так і поза методологією немає науки [4]. Основна проблема полягає у тому, що ні теоретики, ні практики, викладаючи певний навчальний предмет, у більшості своїй не намагаються пізнавати цілісну картину психофізіологічної реальності людини, котра навчається, оскільки це, як прийнято вважати, справа психологічної науки. В силу цього виникає необхідність пошуку і розробки методології, яка б враховувала потреби психофізіологічної природи студента у процесі його професійного розвитку.

Дослідження автором гедоністичного імперативу людини у ракурсі його історичного, філософського, соціального, психологічного аналізу дало можливість констатувати, що гедоністичне учення акцентує свої принципи на холістськості людини, тобто на її цілісності. Тому холізм у розвитку особистості студентів-музикантів приймається нами як ґрунтова методологічна основа підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах вищого навчального закладу.

Те, що ми у своєму дослідженні звертаємося до категорії «холізм», спрямовує наші дії на обґрунтування холістського підходу у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Звернення до холізму дозволяє нам інакше подивитися на принцип цілісності, оскільки холізм – це, безумовно, цілісність, але цілісність не є холізмом, вона є його атрибутом, принципом. Спробуємо з'ясувати це конкретно і ґрунтовно, оскільки визначена нами категорія «приміряється» на людину і тут не може бути помилок. Проведення аналізу базується